

ЗАПОЗИЧЕННЯ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Закономірності й тенденції розвитку мови постмодерністської доби впродовж останніх років викликають неабиякий науковий інтерес українських мовознавців. Автор аналізує теоретичний аспект зазначеної проблематики на стикові філософії, лінгвістики та літературознавства.

Ключові слова: постмодернізм, запозичення, мова, філософія, лінгвістика, постмодерністська література.

Постмодернізм, як стверджує І. О. Дегтярьова, є продуктом постіндустріальної, постчорнобильської, постапокаліптичної доби, епохи розпаду цілісного погляду на світ, девальвації ідей та ідеологій, руйнування суперсистем – світоглядно-філософських, економічних, політичних, мистецьких [6, с. 11]. Поняття „постмодернізм” є полісемантичним, що означає: 1) період у розвитку культури; 2) новий художній, мистецький стиль; 3) світоглядно-естетичну систему, сформовану в другій половині XX ст.; 4) стиль постнеокласичного наукового мислення, теоретичні рефлексії у філософії, естетиці; 5) вияв артистичного богемного маргіналізму творчої інтелігенції XX ст.

Філософією та теорією постмодернізму займалися К.-О. Апель, Р. Барт, Ж. Баттай, М. Бланшо, Ж. Бодріяр, І. Гассан, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоз, Ж. Дерида, Ф. Джеймсон, П. Клосовський, С. Коннор, Ю. Кристева, Ж. Ліотар, М. Мерло-Понті, М. Фуко та ін. Серед російських дослідників варто відзначити праці таких учених: О. Б. Вай-

нштейна, І. П. Ільїна, Н. Б. Маньковської, І. С. Скоропанової та ін. В Україні постмодернізм викликає інтерес здебільшого в культурологів, лінгвістів і літературознавців, які здійснюють дослідження на стикові філософії, психології, мистецтвознавства, лінгвістики, психолінгвістики та літературознавства. Це – С. М. Андрусів, Н. Г. Білоцерківець, І. Є. Бондар-Терещенко, Т. К. Гуменюк, Т. І. Гундорова, Л. І. Даниленко, Т. Н. Денисова, Д. В. Затонський, Н. В. Зборовська, Л. Б. Лавринович, С. Д. Павличко, О. Є.-Я. Пахльовська, Г. М. Павлишин, І. М. Сиваченко, Р. А. Семків, М. Г. Старовайт, Р. Б. Харчук, О. П. Черненко, та ін.); власне митці-постмодерністи (Ю. І. Андрухович, В. Л. Спикілев, О. В. Ірванець, Іздрик (Ю. Дерibas), О. С. Забужко, Т. Б. Прохасько). Закономірності й тенденції розвитку, еволюції та революції мови постмодерністської доби впродовж останніх років викликають неабиякий науковий інтерес українських мовознавців, як-от: Д. Х. Баранника, М. В. Бондар, І. О. Дегтярьової, С. Я. Єрмоленко, Д. В. Мазурик, Л. І. Мацько, Л. О. Ставицької, О. А. Стишова, Л. В. Струганець, О. О. Тараненка та ін.

З огляду на сказане, мета нашої розвідки – 1) дослідити втілення філософсько-естетичної парадигми постмодернізму у філософії, лінгвістиці та літературі; 2) визначити роль мови сучасної української прози в інтенсифікації процесу запозичень з інших мов.

У філософії постмодернізм розглядається як усвідомлення вичерпаності звичного погляду на буття як на динамічну маніфестацію первісних і непорушних категорій, що вічно перебувають у процесі позитивного розгортання. Новий тип мислення виявляється багатовимірним і плюралістичним, він є адекватним уявленню про світ як хаос, який синергетично організований та зумовлений [6, с. 12].

Постмодернізм відкидає пріоритет особистого, наголошуючи на множинності та плінності людських „я”, але водночас ґрунтується на відмові від її децентрованості, тобто заглиблюється в душу людини, щоб пізнати всі її таємні почуття та страждання. Постмодерністське світовідчуття виявляється в розумінні та зображенні людини, відхиленні від традиційної мовної норми та антропоцентричної естетики.

Більшість епатажних стилістичних знахідок, як зауважує Г. М. Сюта, „...є наслідками іронічно-інвективного сприйняття і художнього зображення людини – її духовної, моральної, а часто і фізичної убогості...” [11, с. 294]. У глобалізованому плюралістичному суспільстві відбувається деградація людяності та духовності, субституція цінностей, ідеалів, людина переживає роздвоєння особистості та втрачає віру в традиційні суспільні та особистісні цінності, в себе, у силу розуму, таланту, в призначення людини.

На нашу думку, постмодерністський стиль мислення, завдяки поєднанню багатьох поглядів та акцентів, плюралізму філософських ідей, дає нам унікальні українські літературні твори зі своїми власними мовними структурами та моделями, які варто досліджувати крізь призму постмодерністських настроїв / умонастроїв та філософських характеристик. Стилістика постмодернізму виявляє насамперед його епістемологічні передумови, світоглядно-естетичну основу.

Виникнення та поширення постмодернізму пов'язане з глобальною світоглядною переорієнтацією людства, загальноцивілізаційною кризою в другій половині

XX ст. Після модернізму з його наскрізною ідеологізацією, унаслідок світового хаосу та глобальної агресії відбувається втрата ідеологічних ілюзій, знецінення ідей і доктрин, що претендували на монополізм, відчуття універсальної порожнечі буття, глобальний поліцентризм і всебічна деструкція. Натомість утверджуються нові онтологічні орієнтири, формується новий тип мислення. При цьому девальвуються всі принципи класичного гуманістичного дискурсу: гуманізація, системність, культурна традиція, змістовність, непорушність архетипів, можливість універсальної мовної практики й універсального мистецького коду.

Першою термін „постмодернізм” ужила в Україні в 1991 році Н. Г. Білоцерківець [3, с. 44].

На думку Г. М. Сиваченко, „...в літературах Центральної та Східної Європи постмодернізм давав змогу митцю, що знаходився під потужним політичним пресингом, зберегти власну індивідуальність...” [10, с. 35].

Американський критик І. Гассан трактував постмодернізм як „...мистецтво порожнечі, мовчання, смерті...” [4, с. 12].

Постмодерністська література, за словами Т. Н. Денисової, є „...антиподом літератури модерної, елітарної, апелює до широких мас...” [7, с. 20]. Добрим ґрунтом, отож, для постмодернізму була не так економічна чи політична нестабільність у них, як потреба ревізувати цінності тоталітарного суспільства. Постмодернізм, який супроводжувався тотальною переоцінкою цінностей, іноді аж до повного заперечення будь-яких цінностей загалом, знайшов поживу в тих суспільствах, що переходили від тоталітарної моделі до демократії, від єдиного соціалістичного канону до свободи творчості й культурного багатоголосся.

С. М. Андрусів визнає, що „...постмодернізм є початковим етапом нової культурної епохи, ...високим технологічним рівнем українського суспільства...” [1, с. 114]. Ю. І. Андрухович стверджував, що постмодернізм – „...не напрям, не течія, не мода, ...це така світова культурна ситуація, від якої нікуди не подітися...” [2, с. 24].

Основними джерелами виникнення постмодернізму, за спостереженнями М.Г. Павлишина, були: невдача проекту модерності з його націоналістською самовпевненістю, амбіцією рятівника людства, претензією на загальнолюдськість; перебування суб'єкта вже після історії: „історія”, „великі розповіді” закінчилися – людина має влаштуватися в сучасному; скептичність щодо будь-яких систем та ідеологій; іронія, гра, цитування; змішування жанрів, рівнів мовлення, високої й популярної культури; реконструкція, тобто розвінчування ідеологій та ієрархій цінностей, розмаскування ідеологій задля дестабілізації ідеології взагалі [8, с. 46].

Р. А. Семків доводить, що „...основна ознака постмодернізму – його невизначеність. Відсутність ієрархій, компрометація авторитетів, безглуздість полемік приводить до того, що центральне місце в постмодернізмі посідає іронія; „гра без правил” або „гра усіх правил” [9, с. 10].

Мова є ключовим поняттям у постмодерністському стилі. Саме філософське повернення до мови як одного з домінантних умонастроїв постмодернізму визначає увесь лінгвістичний арсенал досліджуваних художніх текстів. Мова актуалізується не тільки як засіб передавання ідей, спосіб творення тексту, але і як важливий чинник словесної творчості, власне мета текстотворення.

Мова постмодерністської літератури не демонструє свої „прекрасні форми” та високий естетичний смак, а шукає нові форми й способи зображення, але не для отримання від них естетичної насолоди, а гострішої передачі того, що неможливо уявити, передати всю абсурдність людиновідчуженого світу. Постмодерністська проза хоча й викликає нарікання на вживання ненормативної лексики, текстовий і сюжетний хаос, є надзвичайно інтелектуальною і розрахована на високоінтелектуального читача з аналітично-творчим мисленням, вимагає від нього знання різногалузевої наукової термінології, іноземної мови.

Постмодерністські тексти – це рефлексія, самопізнання, у них експліковано не тільки індивідуальне, а й соціально несвідоме.

Роль мови сучасної української прози в інтенсифікації процесу запозичень з інших мов надзвичайно велика, адже сучасні прозові тексти досить оперативно передають різноманітні зміни у світі, контакти між державами і народами в широкому спектрі соціально-політичного, економічного, науково-технічного, культурного життя. Нерідко саме завдяки постмодерній українській літературі, яка активно використовує нові лексичні одиниці, вони поширюються серед мовців, проходять апробацію на доцільність використання і засвоєння, на відповідність системі мови, а згодом проникають і в інші функціональні стилі.

Відомо, що прагнення до новизни та свіжості, емоційності й експресивності на тлі стандарту – визначальна риса мови сучасної художньої прози. Тому іншомовні слова запозичуються навіть тоді, коли в цьому немає нагальної потреби і коли в українській мові є не менш точні еквіваленти.

Л. І. Даниленко виокремлює три мовні правила постмодерністської прози. Це: уникання пасивної української лексики; введення до художнього тексту нового масиву слів іншомовного походження; пошуки іншої мови, яка характеризує різні прошарки суспільства і найповніше відповідає духу епохи [5, с. 18].

Отже, серед визначальних ознак світоглядно-мистецького напрямку постмодернізму, що безпосередньо втілено в мові постмодерністської літератури, виокремимо такі: постмодерністська чуттєвість, розуміння світу як тексту, знищення протиріч і кордонів між різними мовними рівнями та художніми стилями, основним є не творення первинного й оригінального, а компіляція, колаж із вторинних елементів, цитатність й аллозійність, подвійне кодування, дискретність, фрагментарність, асоціативність мовомислення, текстотворення як гра, „змагання” з мовою, „карнавалізація” та експресивність, іронічність і самокритичність автора й героїв – такі особливості форми і змісту художніх постмодерністських творів. Усе це вербалізовано в текстах сучасної української прози.

Українська постмодерністська література увібрала в себе як елементи високої, так і масової культури, що, на нашу думку, відбиває мовні тенденції мовного стилю частини сучасної молоді. Надмірну сленгізацію та вульгаризацію мови у частини авторів постмодерністських творів, на наш погляд, необхідно оцінювати як явище негативне, оскільки це не відповідає споконвічним нормам української народної етики, естетики і загалом менталітету. Тому комплексний і багатоаспектний аналіз прозових творів українських постмодерністів дає змогу дослідити естетичну пара-

дигму та усвідомити цінність мовного перформансу української постмодерністської літератури.

Література

1. Андрусів С. М. Модернізм / Постмодернізм: ланки безконечного ланцюга історико-культурних епох / С. М. Андрусів // Світовид. – 1998. – № 1–2. – С. 113–116.
2. Андрухович Ю. І. Постмодернізм – не напрям, не течія, не мода / Ю. І. Андрухович // Слово і час. – 1999. – № 3. – С. 24.
3. Білоцерківець Н. „Бу-Ба-Бу” та ін. Український літературний неоавангард: портрет одного року / Наталка Білоцерківець // Слово і час. – 1991. – № 1. – С. 44.
4. Гассан І. Чим є постмодернізм і чим він стане? Літературні і культурні аспекти / І. Гассан // Американська література після середини ХХ ст. Матеріали міжнародної конференції. – К., 2000. – 22 с.
5. Даниленко Л. У пошуках віртуальної дійсності (Стилістичне розв’язання проблеми мовної фальші в малій українській прозі 80-90-х рр. ХХ ст.) / Лідія Даниленко // Слово і час. – 1999. – № 4–5. – С. 15–18.
6. Дегтярьова І. О. Філософсько-естетична та світоглядна парадигма постмодернізму та її відображення в мові української літератури / І. О. Дегтярьова // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10. – Т. V (105). – С. 11–16.
7. Денисова Т. Н. Феномен постмодернізму: контури й орієнтири / Т. Н. Денисова // Слово і час. – 1995. – № 2. – С. 18–28.
8. Павличин М. Г. Українська культура з погляду постмодернізму / М. Г. Павличин // Сучасність. – 1992. – № 5. – С. 46.
9. Семків Р. А. Постмодернізм та іронія (типологізація нетипового) Р. А. Семків // Слово і час. – 2000. – № 6. – С. 6–12.
10. Сиваченко Г. М. Зрушення кордонів: постсоціалізм чи постмодернізм? / Г. М. Сиваченко // Слово і час. – 1991. – № 12. – С. 55–62.
11. Сюта Г. М. Мовнестилістичний портрет „здрібнілої людини” у поезії українського постмодернізму / Г. М. Сюта // Етнос. Культура. Нація : зб. наук. праць за матеріалами II Міжнарод. наук.-практ. конф. 27-28 жовтня 2000 р. Ін-т мистецтвозн., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – Дрогобич, 2001. – Вип. 2. – С. 294.

Hudyma N. Borrowings in postmodern picture of the -world

Laws and tendencies of language development in postmodern period arose the scientific interest of Ukrainian linguists during last years. The author analyses the theoretical aspect of the mentioned problematic from the point of view of philosophy, linguistics and history of literature.

Key words: postmodernism, borrowing, language, philosophy, linguistics, postmodern literature.

Гудима Н. В. Заимствования в постмодернистской картине мира

Закономерности и тенденции развития языка постмодернистской эпохи на протяжении последних лет вызывают большой научный интерес украинских языковедов. Автор анализирует теоретический аспект этой проблематики на стыке философии, лингвистики и литературоведения.

Ключевые слова: постмодернизм, заимствования, язык, философия, лингвистика, постмодернистская литература.